

СУЧАСНА СИСТЕМА ПІДГОТОВКИ УЧИТЕЛЯ В УКРАЇНІ: ДОМІНАНТНІ ПІДХОДИ

Чупрун О. С.

*аспірантка кафедри початкової освіти, природничих і математичних дисциплін
та методик їх викладання*

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

вул. Остроградського, 2, Полтава, Україна

orcid.org/0000-0003-2754-7076

chuprun.oleksandra@gmail.com

Ключові слова:

*домінантні підходи, ступенева
освіта, інтегроване
навчання, педагогічна етика,
комунікативна культура,
виховні технології.*

Статтю присвячено педагогічній освіті, яка є однією з важливих у процесі підготовки майбутнього учителя. Сучасна система підготовки учителя постійно змінюється, вдосконалюється відповідно до інтеграційних загальноосвітніх та внутрішньодержавних процесів. Українська наукова спільнота активно розробляє питання нових концепцій, ідей, підходів у покращенні підготовки майбутнього вчителя, формуванні його індивідуальності, професійних якостей, розумінні гуманістичної місії освіти та виховання покоління що розвивається.

З'являються нові та поглиблюються наявні підходи в підготовці майбутнього учителя. У статті виділяються та обґрунтовуються сучасні домінантні підходи. Так, сучасну українську педагогічну ступеневу освіту можна розглядати як важливу доміанту в підготовці педагогічних кадрів. Це передбачає послідовну професійну підготовку за певними рівнями (бакалаврський, магістерський). Серед доміантних підходів визначається ідея інтегрованого навчання, яка стає можливою формою забезпечення комплексності, повноти та цілісності знань, формування системного мислення майбутнього фахівця. Педагогічна етика є невід'ємним доміантним підходом у професійній підготовці вчителя. Розглядаючи проблему педагогічної етики, важливим є характер відносин між учителем і вихованцями, батьками, педагогічним колективом. Серед доміантних підходів у підготовці майбутнього вчителя комунікативні уміння посідають важливе місце. Комунікативна культура вчителя є вирішальною в переданні вихованцям особистісних якостей та комунікативних вмінь, при цьому формуючи дитячу культуру спілкування. Важливим доміантним підходом у підготовці майбутнього вчителя є виховні технології. Їх визначають як діяльність, як модель виховного процесу, як систему, в якій результат відповідає визначеній виховній меті. Таким чином, у статті окреслено доміантні підходи, спрямовані на найбільш ефективний процес формування майбутнього вчителя-професіонала, який здатний підготувати кожного учня до повноцінного самостійного життя.

UKRAINE'S MODERN SYSTEM OF TEACHER EDUCATION: DOMINANT APPROACHES

Chuprun O. S.

*Postgraduate Student at the Department of Primary Education, Natural and Mathematical
Disciplines and Methods of Teaching
Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University
Ostrohradskoho str., 2, Poltava, Ukraine
orcid.org/0000-0003-2754-7076
chuprun.oleksandra@gmail.com*

Key words:

dominant approaches, degree-based education, integrated education, pedagogical ethics, communicative culture, and educational technologies.

Pedagogical education is one of the most important things in the training of future teachers. It is constantly developing and improving in a manner consistent with global and domestic integration processes. Today's Ukrainian scientific community actively develops new concepts, ideas, and approaches to improving the training of future teachers, constructing their identity and developing their professional skills, shaping their understanding of the humanitarian mission of education, and upbringing the coming generation. New approaches to educating future teachers emerge while the existing approaches deepen. This paper outlines and substantiates dominant approaches of today. Thus, today's Ukrainian degree-based pedagogical education can be regarded as a dominant component of training of future teachers. This involves a consistent professional training, which takes place at certain levels (Bachelor's and Master's degrees). Among these dominant approaches, integrated learning stands apart. It allows for comprehensive, full and integrated knowledge and the development of systematic thinking of future specialists. Pedagogical ethics constitute an integral dominant approach in the professional education of teachers. The nature of relations between a teacher and their students, parents and teaching staff matters for considering the issue of pedagogical ethics. Communication skills are of major importance for the dominant approaches to educating future teachers. The communicative culture of a teacher is critical to the transfer of personal qualities and communication skills to students, shaping the culture of communication between children. Educational technologies are an important approach to training future teachers. They are defined as an activity or educational model or system where the outcome must meet a specified educational goal. The abovementioned dominant approaches are therefore designed to ensure the most efficient training of future professional teachers who would be able to prepare students to true independent living.

Постановка проблеми. Початок модернізації системи педагогічної освіти в Україні відповідно до європейських освітніх парадигм почався з участі в Болонському процесі на початку XXI століття. Процес модернізації характеризувався створенням ступеневої системи освіти, введенням кредитно-модульної системи навчання, яка ґрунтується на принципах свідомості, індивідуалізації та диференціації, що забезпечує реалізацію системного підходу до навчання. Зміни в підготовці фахівців різних галузей, зокрема вчителів, були спричинені процесом інтеграції України у світовий освітній простір. Інтеграція вищої освіти України у світовий освітній простір актуалізує

проблему вдосконалення професійної підготовки майбутнього вчителя.

Мета статті – розглянути та проаналізувати останні педагогічні дослідження, які пов'язані з новим сучасним розумінням, ідеями, концепціями підготовки майбутніх учителів та виділити важливі домінуючі підходи в системі педагогічної освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Над вирішенням багатьох протиріч щодо підготовки майбутнього вчителя творчо працювали і продовжують працювати науковці і викладачі в Україні та близькому зарубіжжі. У сучасних дослідженнях представлені різні аспекти підго-

товки педагогічних кадрів: сутність і завдання ступеневої системи освіти (В. Гончаров, Г. Грищенко, В. Лопаткін, А. Панарін, В. Пащенко, П. Одинцов, М. Шкіль), інтегрований підхід до навчання майбутнього учителя (І. Бех, А. Белякова, Н. Бібік, М. Вашуленко, І. Зверев, В. Ільченко, В. Максимова, О. Савченко), розроблення системи форм та засобів активізації пізнавальної діяльності студентів педагогічних закладів освіти (А. Алексюк, А. Бойко, І. Зязюн, О. Олексюк, О. Пехота, В. Сластьонін, Г. Стефанівська, Н. Тарасевич, М. Ярмаченко), особливості модульного навчання (А. Алексюк, А. Вербицький, П. Юпявіченс), сутність різних технологій виховання та навчання (Ю. Азаров, В. Беспалько, Я. Бурлака, Т. Василенко, І. Дмитрик, Т. Ільїна, Н. Кузьміна, І. Підласий), етапи професійного становлення та розвиток педагогічної творчості учителя (К. Ангеловські, Г. Балл, І. Бех, Л. Білієнко, Н. Кічук, Б. Кобзар, О. Кондратюк, Б. Красовський, Я. Пономарьов, В. Худяков, П. Шевченко), проблеми педагогічної етики (Г. Васянович, І. Зязюн, В. Сухомлинський, О. Пометун), розвиток комунікативної культури педагога (С. Єлканов, О. Леонтьєв, В. Кан-Калік, В. Казанська, М. Касьяненко, Л. Крамущенко, М. Лазарєв, Т. Ольховецька, С. Ольховецький).

На деяких домінантних підходах у підготовці майбутніх учителів слід зупинитися більш детально. Дійсна ступенева освіта є важливим домінантним підходом у підготовці педагогічних кадрів. В Україні перехід на ступеневу систему проходив повільно, але більш системно порівняно з країнами Євросоюзу. В Україні освітній простір є більш однорідним завдяки тому, що регулюється за допомогою освітніх стандартів. Українські ступені бакалавра та магістра, на відміну від німецьких, є завершеними та дають право здійснювати професійно-педагогічну діяльність. Таким чином, структура підготовки педагогічних кадрів в Україні організована з дотриманням вимог Болонської декларації, при цьому країна зберегла історичні та національні традиції підготовки вчителів. Сучасна українська педагогічна ступенева освіта передбачає послідовну професійну підготовку в педагогічних закладах вищої освіти за певними рівнями (бакалаврський, магістерський), кожен із яких розглядається як завершений цикл. Можна виділити відповідні труднощі та недоліки у впровадженні системи ступеневої підготовки майбутніх учителів початкової школи. Серед них такі: слабка орієнтація підготовки на майбутню професію, проблема наступності в педагогічній підготовці, недовершеність навчальних планів та програм, дублювання навчальних предметів на

різних рівнях вищої освіти, застарілість навчального матеріалу, домінування репродуктивних методів, засобів та форм навчання.

Слід зазначити, що сьогодні спостерігаються суперечності в підготовці фахівців професій «людина-людина»: з одного боку, соціально-економічні зміни, що відбуваються в суспільстві зумовлюють підвищення вимог до таких фахівців, їх активності і відповідальності стосовно власного професійного й особистісного розвитку, а з іншого – підготовка цих фахівців здебільшого залишається суто формальною, а їх професійний розвиток найчастіше відбувається стихійно [4, с. 7]. Інші дослідники ділять період набуття професії вчителя на відповідні фази. При цьому виділяють такі основні проблемні аспекти, з якими стикаються молоді педагоги, як зміст навчального предмета, підтримка дисципліни в класі, проблема мотивації учнів, об'єктивне оцінювання роботи учнів, спілкування з батьками, робота з класом, робота з відсталіми, робота з обдарованими дітьми, особистісний розвиток у процесі роботи, адаптація в педагогічному оточенні. Науковцем Є. Клімовим також виділені основні фази розвитку професіонала, що розкривають цілісний життєвий шлях і системні відносини, що характеризують особистість. Отже, зупинимось на основних фазах розвитку професіонала: оптант – фаза вибору професії, оптації; адепт – фаза навчання в професійних училищах, середніх і вищих навчальних закладах; адаптант – фаза адаптації молодого спеціаліста до роботи, норм колективу; інтернал – фаза досвідченого працівника; майстер – фаза майстерності виділяється або певними спеціальними якостями, вміннями, або універсалізмом; авторитет – фаза майстра своєї справи, вже добре відомого у професійному колі, професійні завдання виконує за рахунок досвіду, вміння раціонально організувати свою роботу, мати помічників; наставник – фаза наставництва, коли авторитетний майстер своєї справи в будь-якій професії має однодумців, учнів, послідовників, колег, що прагнуть перейняти досвід. [3, с. 123].

Таким чином, ступенева освіта є важливою домінантою в підготовці сучасних освітян. Це дає можливість майбутнім учителям визначитися у рівнях і ступенях підготовки індивідуального професійного вектора.

Одним із домінантних підходів сучасної освіти є ідея інтегрованого навчання, оскільки знімає суперечності між безмежністю сучасного інформаційного простору та обмеженістю людських можливостей щодо сприйняття, засвоєння та застосування отриманої інформації. Актуальним питанням сьогодення в

навчально-виховному процесі закладів вищої освіти є використання інтегрованого навчання, оскільки модель навчання, побудована на засадах інтеграції, сприяє цілісному розумінню світу майбутніми вчителями, стимулює розвиток пізнавальних та творчих здібностей, формуванню між предметних компетентностей, розв'язує суперечності в наступності між вищівською теорією та реальною шкільною практикою. Інтегрований підхід до навчання стає можливою формою забезпечення комплексності, повноти та цілісності знань, формування системного мислення майбутнього вчителя, широкого розуміння інтегрованих курсів та методик їх навчання.

Слід зазначити, що жодний сучасний учитель не може вмістити всі знання, що накопичило людство, він не буде встигати за розвитком науково-технічного прогресу. Тому головним питанням при підготовці майбутніх учителів є опанування ними умінь і навичок саморозвитку, що вирішується шляхом самоусвідомлення та самовизначення особистого професійного вектора відповідно до організації інноваційного процесу навчання в закладах вищої освіти. При цьому провідну роль відіграє активізація пізнавальної діяльності. Саме її можна визначити як наступну домінуючу в системі підготовки учителя.

Проблема активізації пізнавальної діяльності в процесі навчання у педагогічній теорії і практиці пройшла відповідний шлях. На всіх етапах розвитку педагогічної думки до неї зверталися багато вчених, педагогів. Я. Коменський, І. Песталоцці, Ф.А. Дістервег розвивали ідею активізації навчання за допомогою принципів зацікавленості, наочності, активного спостереження. У працях Л. Толстого, С. Шацького, А. Макаренка, В. Сухомлинського простежуються важливі положення і висновки щодо використання досвіду вихованців та залучення їх природної дитячої допитливості та активності, що позитивно впливає на пізнавальну діяльність. У дослідженнях багатьох вітчизняних педагогів (А. Алексюк, А. Бойко, І. Зязюн, О. Олексюк, О. Пехота, В. Сластьонін, М. Ярмаченко) обґрунтовуються різноманітні засоби активізації пізнавальної діяльності студентів та учнів.

Педагогічна підготовка в закладах вищої педагогічної освіти, з одного боку, впливає на якість професійної підготовки майбутнього вчителя та вимагає особливої уваги щодо активізації навчальної діяльності студентів, а з іншого – за сучасних умов повинна розглядатись більш широко, зокрема як основа професійного становлення й особистісного зростання, залучаючи процедури пізнання та самопізнання до вирішення проблем особистісного та професійного розвитку.

Моральне здоров'я нації, її прогресивний поступ і щасливе майбутнє залежать від рівня етичного розвитку вчителя. Він своєю діяльністю покликаний зробити внутрішній світ нового покоління більш гуманним, людським, утверджувати ідеали добра, справедливості, честі, любові, милосердя. Саме на цих засадах соціальні відносини набувають статусу моральних. Таким чином, педагогічна етика є невід'ємним домінуючим підходом у професійній підготовці вчителя. У системі національної освіти етика є однією з провідних дисциплін. Г. Васянович виокремлює певні опосередковані та безпосередні напрями діяльності педагога, які формують здатність бути суб'єктом моральних відносин. Він вважає, що це відбувається через взаємодію педагога з різними колективами (студентським, шкільним педагогічним, класним, батьківським). Завдяки такій взаємодії відбувається розвиток, збагачення морального досвіду учнів, створення нових традицій у колективі, що мають глибокий етичний зміст [1, с. 295–296].

На сучасному етапі розвитку вищої педагогічної школи в Україні її актуальною проблемою є вивчення системи комунікативних умінь майбутніх учителів як основи їх фахової комунікативної культури. Серед домінуючих підходів у підготовці майбутнього вчителя комунікативні вміння посідають важливе місце. Завдяки наявній комунікативній культурі вчитель передає вихованцям ті особистісні якості та комунікативні вміння, які, трансформуючись, утворюють культуру спілкування. Дослідник В. Кан-Калік вказував на значущість ролі спілкування в педагогічній діяльності, в роботі вчителя. Це потребує від нього професійного управління своєю комунікативною діяльністю. А це передбачає наявність у майбутнього вчителя низки комунікативних умінь, а саме: спілкуватися на людях, організовувати спільну з учнями творчу діяльність через правильно створену систему спілкування; цілеспрямовано організовувати спілкування і керувати ним [2, с. 46].

Відомо, що кожна людина володіє різними здібностями у спілкуванні. Одні налагоджують контакт з оточенням без особливих зусиль і позитивно впливають на людей, інші своєю «ініціативністю», нав'язуванням спілкування вносять напругу і провокують виникнення негативних емоцій. Вивчення проблеми впливу комунікативних умінь на ефективність навчально-виховного процесу в школі дозволило з'ясувати, що своєрідність професійно-педагогічної культури спілкування полягає в тому, що ініціативність виступає як засіб управління спілкуванням. Уміння спілкуватися – риса багатопланова. Спілкування, на думку дослідниці Т. Ольховецької, має низку складників. Вони визначають три основні ознаки

комунікативних умінь: здібність відчувати задоволення від процесу спілкування, бажання перебувати серед інших людей, альтруїстичні тенденції. Науковець доречно зауважує, що теоретичні знання з культури спілкування повинні одночасно закріплюватись ґрунтовною практичною роботою над розвитком комунікативних умінь [5, с. 51].

Розглядаючи педагогічне спілкування як поліфункціональне, І. Зязюн стверджує, що учителеві це дає змогу організувати взаємодію на уроці і поза ним як цілісний процес, не обмежуватись лише інформаційною функцією, а створювати «... умови для обміну ставленнями, переживаннями; допомагати кожному школяреві гідно самоутвердитися в колективі, забезпечуючи співробітництво і співтворчість у класі» [6, с. 92].

Сьогодні школі потрібні вчителі-професіонали, які можуть брати на себе відповідальність перед суспільством за її результати і наслідки. Вони здатні самостійно й обґрунтовано визначити мету педагогічної діяльності, обирати її актуальні напрями, осучаснювати зміст, використовувати ефективні форми та методи. Важливу роль у цьому відіграє наступний домінуючий підхід – виховні технології. Виховна технологія – складне динамічне явище, яке здійснюється на основі цілеспрямованого й організованого формування особистості. Виховну технологію, як і будь-яку освітню, визначають як діяльність, як модель виховного процесу, як систему, у якій результат відповідає визначеній виховній меті. А. Макаренко відстоював необхідність упровадження виховних технологій, характерними ознаками яких є визначення мети, сукупність дій, діагностика і відповідальність педагогів за результати реалізації технології. До відомих виховних технологій належать такі: технологія жорсткого колективного виховання А. Макаренка; технологія колективного творчого виховання І. Іванова; технологія гуманного колективного виховання В. Сухомлинського; технологія виховання в сучасній масовій школі (так звана

«шоу-технологія»); технологія виховної роботи з колективом класу; технологія організації самовиховання; технологія релігійного (конфесійного) виховання тощо. Останніми роками стрімко завойовує освітній простір України особистісно орієнтоване виховання. Особистісно орієнтовані технології вперше досліджував І. Бех. Завдяки запровадженню особистісно-орієнтованих технологій виховання відбувається взаємодія вихователя з вихованцями на основі врахування їхніх позицій, бажань, а не вимушеності спілкування. Також можна навести технологію колективного творчого виховання. Основна ідея технології – виконання суспільно значущих справ у співдружності учнів, учителів, батьків. Важливим є те, що колектив визначає мету, разом планує шляхи її досягнення, обирає форми реалізації, проводить та аналізує здійснене.

Аналізуючи різні виховні технології, слід усвідомлювати, що вони створюються з метою формування і розвитку дитини, але основним її змістом є не підготовка до життя, а саме життя.

Висновки. Підсумовуючи, слід зазначити, що в підготовці майбутнього вчителя були виділені домінуючі підходи, серед яких такі: ідея інтегрованого навчання, яка дає можливість бути учителю не «коморою знань», а модератором усього навчально-виховного процесу в класі; система ступеневої освіти, за якої майбутній педагог сам обирає особистий вектор і рівень професійного самовизначення, самозростання; педагогічна етика, яка є основою професійної та загальнолюдської моралі майбутнього вчителя; комунікативні уміння, що вможливають взагалі ситуацію взаємодії «людина-людина» та особливо продуктивне професійне спілкування вчителя з учнями, батьками, колективом вчителів; виховні технології, спрямовані на найбільш ефективний процес формування учнівського колективу, різнобічного особистісного розвитку кожного учня.

Література

1. Васянович Г.П. Педагогічна етика : навчально-методичний посібник. Львів, «Норма», 2005. 344 с.
2. Кан-Калик В.А. Учителю о педагогическом общении: Книга для учителя. Москва : Просвещение, 1987. 190 с.
3. Климов Е.А. Образ мира в разнотипных профессиях. Москва : 1995. 180 с.
4. Кокурн О.М. Психологія професійного становлення сучасного фахівця : монографія. Київ: ДП «Інформ.-аналіт. агенство», 2012. 200 с.
5. Ольховецька Т., Ольховецький С. Комунікативні вміння вчителя в сучасній школі. *Рідна школа*. Київ, 2000. № 2. С. 50–51.
6. Педагогічна майстерність : підручник / І.А. Зязюн, Л.В. Крамущенко, І.Ф. Кривонос та ін.; за ред. І.А. Зязюна. 3-тє вид., допов. і переробл. Київ: СПД Богданова А.М., 2008. 376с.

References

1. Vasyanovich G.P. (2005) *Pedagogichna etika: Navchalno-metodichniy posibnik* [Pedagogical ethics]. Lviv: «Norma» Methodical guide. (in Ukrainian)

2. Kan-Kalik V. A. (1987) *Uchitelyu o pedagogicheskoy obshchenii: Kniga dlya uchitelya* [Teacher about pedagogical communication: A book for the teacher]. Moscow: Education. (in Russian)
3. Klimov E.A. (1995) *Obraz mira v raznotipnykh professiyah* [Image of the world in different types of professions]. Moscow: (in Russian)
4. Kokun O.M. (2012) *Psichologiya profesiynogo stanovlennya suchasnogo fahivcy: Monohrafiya* [Psychology of the professional development of a specialist of today]. Kyiv: DP Information and Analytical Agency. (in Ukrainian)
5. Olhovecka T. (2000) *Komunikativni vmynny vchitelya v suchasnykh shkolyakh* [Communicative opinion of the teacher in the modern school]. Kyiv: Home school, vol. 2, pp. 50–51. (in Ukrainian)
6. Zyazyun I.A., Kramush'enko L.V., Krivonos I.F. ta in. (2008) *Pedagogichna maisternist Pidruchnik* [Pedagogical mastership]. Kyiv: SPD Bogdanova A.M. (in Ukrainian).